

שינוי תפיסה לגבי חינוך גופני: המפגש בין מגדר, גזע ומעמד חברתי

תרגום וסיכום: נועה נוימרק

Azzarito, Laura and Melina A. Solomon. 2005. "A Reconceptualization of Physical Education: The Intersection of Gender/Race/Social Class", *Sport, Education and Society* 10 (1): 25-47.

בשנים האחרונות מחפשים חוקרים ומורים לחינוך גופני דרכים חדשות לספק חינוך גופני משמעותי לאוכלוסייה מגוונת של בני נוער בארה"ב, המתמודדת עם אתגרים סוציו-אקונומיים. מחקרים מצביעים על אורח חיים בלתי פעיל ולא בריא המאפיין בני נוער וצעירים, ומכאן חשיבותו של החינוך הגופני. על אף חשיבות הנושא, ההיבטים הגזעניים, מגדריים ומעמדיים של הסוגיה הזו לא קיבלו תשומת לב מספקת עד כה. עם זאת, מחקרים מראים על הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה שונות בתחום הפעילות הגופנית. בתוך כך, האוכלוסיות האפרו-אמריקאית וההיספנית הן פחות פעילות מאמריקאים ממוצא אירופי, ואחוז מחלות הלב של אוכלוסיות אלה גבוה ב-40%. בנוסף לכך, נמצא כי אחוז הנשים האפרו-אמריקאיות הסובלות מהשמנת יתר גבוה ב-80% בהשוואה לגברים. גם בהיבט המעמדי נמצא כי נוער משכבות סוציו-אקונומיות נמוכות הוא בעל סיכוי כפול לסבול מהשמנת יתר בהשוואה לבני ובנות נוער ממעמד בינוני-גבוה.

בגלל שחינוך גופני הוא כלי משמעותי בעידוד צעירים לפעילות גופנית, על תכניות הלימודים של התחום להשתנות, ולאפשר לכלל התלמידים להשתלב בפעילות, תוך התחשבות במאפייני גזע, מגדר ומעמד. מטרת מאמר זה הינה לבחון מחדש שיחים של גבריות ונשיות המושפעים ממגדר, גזע ומעמד, בתוך שדה החינוך הגופני. כמו כן, להרחיב את הבנתנו אודות פדגוגיה של חינוך גופני, ולשפר את מאפייני ההוראה והלמידה של תחום זה.

הרחבת השיח המגדרי: הצטלבות דינמית

בתי ספר ובתוך כך כיתות לחינוך גופני, אינם מתנהלים בריק בו ממלאים המורים את התלמידים בידע. להפך, אלה אתרים של הבניית ידע וסוציאליזציה רבת-פנים, המנהלים מערך דינמי של קשרים בין תלמידים, מורים, תכניות לימודים, בתי-ספר והחברה כולה. בתוך כך, מחקרים, בעיקר מנקודת מבט פמיניסטית, הציעו כי לחינוך גופני השפעות גם על סוגיות של שוויון וצדק חברתי. בין היתר, נראה כי בשיעורי ספורט ישנה אפליה של בנות בהשוואה לבנים, השתתפות בלתי-שוויונית בקבוצות ספורט, ואימוץ של בנות דפוסי התנהגות כמו ויתור והרמת ידיים. חוקרים שונים התייחסו לאופן בו שדה החינוך הגופני מהווה אתר לשליטה גברית, יחסי כוח, וביטוי של מערכת חברתית פטריארכית. זאת משום שתוכניות הלימודים מבוססות במידה רבה על תפיסות מסורתיות של גבריות ונשיות.

החוויה השלילית של בנות בשיעורי חינוך גופני עשויה להגביל את השתלבותן ופעילותן הספורטיבית. לעיתים גם בנים חשים חוסר נוחות בשיעורי הספורט. בין היתר, בכיתות חינוך גופני של בנים בלבד,

בהן שולטות תפיסות של גבריות הגמונית, בנים אשר כישוריהם בתחום זה נמוכים או שאינם מבטאים את הגבריות שלהם בדרכי תחרות ואגרסיביות, נדחקים לשוליים וחווים בריונות.

בעוד מחקרים התמקדו בסוגיה המגדרית ובהשלכותיה ברמה התאורטית והפרקטית על תכניות הלימודים בתחום החינוך הגופני, הקטגוריות של גזע ומעמד חברתי ומפגש עם מגדר, לא נבחנו בעבר. בשנים האחרונות מבקשים תאורטיקנים להרחיב את ההבנה של הזהות המגדרית, ולראות אותה כקטגוריה דינמית, פלואידית, המתכתבת עם גזע ומעמד. במסגרת זאת, "נשים" ו"גברים" אינן קבוצות הומוגניות, והקשר ביניהן לבין גזע ומעמד משפיעות על האופן בו מורים ומורות לספורט מתייחסים לתלמידים והתלמידות, והדרך שבה בנות ובנים מתנהגים ומשתלבים בשיעורי הספורט. על-כן מחקרים מתחילים לבחון את ההצטלבות של גזע, מגזר, מעמד חברתי ויכולת פיזית, כמסגרת תאורטית להבנת המורכבות של היחס של בנים ובנות לשיעורי החינוך הגופני.

פרספקטיבה תאורטית פמיניסטית – פוסט-סטרוקטורליסטית

גישה פמיניסטית פוסט-סטרוקטורליסטית מתייחסת לדיכוי של נשים, קבוצות מיעוט ומעמדות חברתיים על-ידי הכרה בהשפעות החופפות והמרובות של יחסי הכוח השונים. הגישה שואבת מהתאוריה הפוקואינית אודות יחסי כוח, הקובעת כי כוח פועל במעגליות, הוא מופעל כל הזמן וממקורות שונים בהתאם להקשר, ומדגיש שיחים מסוימים על פני אחרים. מוסדות שונים הם אתרים ליצירת שיח תרבותי, פוליטי וחינוכי, דרכם פרקטיקות מעוצבות ומשפיעות על החברה. סוכנים פרטיים הם שחקנים מרכזיים בתוך הבניית שיחים דומיננטיים ובמערכת הקשרים בין ידע, כוח, אמת ואינטרסים פוליטיים-חברתיים. הגישה הפמיניסטית פוסט-סטרוקטורלית מעמידה במרכז את הסוכנות האינדיבידואלית כדרך התנגדות לשיחים דומיננטיים. ליחידים יש זהויות דינמיות ומורכבות, ולכן הם גורמים פעילים במשא ומתן על האינטראקציה בין מגדר, גזע ויחסי הכוח שהם מבנים. בנוסף, לרקע ההיסטורי וההקשר החברתי יש השפעה על עיצוב מערכות היחסים שבין קטגוריות זהות שונות. במסגרת זאת, בתי ספר הינם מוסדות שמייצרים שיחים סביב מגדר, גזע ומעמד, ותכניות הלימודים מושפעות מכך. במסגרת השיח אודות תכנית הלימודים בחינוך גופני, דרוש ניתוח תרבותי, חינוכי ופוליטי של השיחים סביב גזע, מגדר ומעמד והקשר שלהם לגוף.

שיחים אודות הגוף הנשי וגזע

שיחים אודות נשיות: "לשחק כמו בת"

הביטוי "לשחק כמו בת" המיוחס לבנים בשיעורי ספורט מגלה שתי הנחות לגבי ההבניה של ילדות: כישוריהן נחותים בהשוואה לבנים, והן נתפסות כ"בעיה" בשיעורי הספורט המעורבים. הדבר נשען על תאוריות מן המאה ה-20, שהתייחסו לגוף הנשי כחלש יותר ופסיבי. מאמץ גופני של נשים נתפס כפוגע במערכות הרבייה שלהן. פעילות ספורטיבית מתונה הומלצה עבור נשים לבנות ממעמד הביניים, במטרה לחזק את גופן במסגרת תפקידן כאמהות. נשים שחורות, אשר נתפסו כנחותות, הודרו מן השיח אודות פעילות גופנית והקשרה לאימהות. התפיסות החברתיות, פסיכולוגיות והביולוגיות הללו הבנו תפיסה מגדרית בינארית, אשר שירתה את השליטה הגברית במערכת החינוכית, בריאותית

וחברתית. תפיסה זו קבעה שגברים הם עליונים מבחינה גופנית בהשוואה לנשים, ועליהם להשתלב בפעילות גופנית על-מנת לפתח מאפיינים גבריים. התפיסות הסטריאוטיפיות הללו שימרו את חלוקת התפקידים בין המגדרים, ואת עליונות הלבנים. "נשיות" ו"גבריות" הובנו לפי פרקטיקות גופניות של חינוך גופני, לאור תפיסותיהם של מומחים ממגוון תחומי ידע.

עם זאת, לאורך השנים השתלבו נשים ביותר ויותר ענפי ספורט, וזכו להצלחה רבה. השתלבותן של נשים בתחרויות הספורט עירערו את תפיסות הנשיות המסורתיות, ואיתגרו את הטיעונים הביולוגיים לנחיתות הגוף הנשי. היום נהוג להבין "נשיות" כביטוי של הקשר היסטורי, המעוצב על-ידי יחסי כוח-ידע, ולא כדבר טבעי, כפי שקבעה התפיסה הביולוגית והמהותנית של נשיות ששלטה במאה ה-20.

"אינני אישה!": שיח ממוגזע

החוויות והתאוריות שמציעות נשים לבנות ממעד בינוני אינן מייצגות נשים מקבוצות מיעוט שונות, לא מבחינה חברתית ולא מבחינת החינוך הגופני. התפיסה שחווית הדיכוי הינה דומה מגבילה את יכולתנו לתפוס את המורכבות של המבנה החברתי. מחקרים אודות חינוך גופני לא העניקו תשומת לב מספקת להבדלים בהשתתפות בקרב נשים מקבוצות שונות. הגישה הפמיניסטית פוסט-סטרוקטורליסטית מתאמצת לשלב יותר ויותר הקשרים היסטוריים וחברתיים שמשפיעים על מידת צורת ההשתתפות של נשים שחורות בפעילות גופנית.

ברבי וליטל מסבירות במחקרן כיצד ההבניה ההיסטורית של דימויים אודות נשים שחורות שימשה כמכניזם אידאולוגי חזק, אשר משמר ומשחזר את ניצולן במקומות העבודה, בחינוך ובנגישות לבריאות. האישה השחורה נתפסת כ"אחר" האולטימטיבי, וכך נשמרת בשולי השיח החברתי, בעוד הזרם המרכזי תופס את עצמו כ"נורמלי". הפיכת האישה השחורה לאובייקט המנוגד במאפייניו לתפיסות המקובלות בנוגע לנשיות, מהווה מנגנון מפתח להבנת המפגש בין מגדר וגזע. מתוך כך, הרעיון של סובייקטיביות מהווה גורם תאורטי מרכזי עבור הוגות פמיניסטיות שחורות כיום. יתר על כן, אלה מדגישות את המושג של סוכנות, המעמידה במרכז את הפעולות של נשים שחורות לשינוי המציאות החברתית.

אף על פי כן, בשדה המחקר של החינוך הגופני, דמותה של האישה השחורה נעדרת כמעט לחלוטין. כאשר היא מופיעה, מיוחסות לה תכונות הפוכות מאלה הנשיות כביכול: במקום עדינות ורגישות, האישה השחורה מצטיירת כאגרסיבית וכוחנית. מתוך כך, ההשתלבות של נשים שחורות בספורט היא למעשה אתר של שינוי אישי וחברתי. נשים שחורות ערערו על מיקומן החברתי והתנגדו ליחסי הכוח המקבעים אותן במיקום שולי.

עם זאת, נשים שחורות הן הקבוצה בעלת המשכורות הנמוכות ביותר בחברה האמריקאית, ולכן בנות ממוצא זה, המשתייכות למעמד סוציו-אקונומי נמוך, מתקשות להשתלב בפעילויות ספורט שאינן במסגרת בית הספר. חוקרים מיעדים תפקיד מרכזי לבית הספר בעידוד השתלבות של בנות ממוצא אפרו-אמריקאי בפעילות גופנית. בתוך כך, יש לאפשר להן לעסוק לא רק בתחומים הנגישים והמקובלים כמו כדורסל, אלא בתחומי פעילות גופנית נוספים, על-מנת להימנע מקיבעון סטריאוטיפי.

שיחים על גופניות ופרקטיקות גבריות ממוגזעות

במסגרת המחקר הפמיניסטי פוסט-סטרוקטורליסטי וההבנה לגבי ההצטלבות של מגדר, גזע ומעמד, נחוץ לבחון גם הבניות של גבריות. במסגרת זאת, את האופן בו בנים עוברים סוציאליזציה כך שהם מביעים אגרסיביות, ומפתחים שימוש בכוח ושליטה. ישנם הבדלים בין בנים ממוצא אפרו-אמריקאי וממוצא אירופי-אמריקאי, ולכן הבניית גבריות מושפעת גם מהיבטים גזעיים.

לאורך ההיסטוריה הובנה הגוף של הגבר הלבן כעליון. תרמו לך ענפי ספורט אגרסיביים ותחרותיים כמו איגרוף, בניית גוף, בייסבול ועוד. האדם השחור לעומת זאת, נתפס כפרימיטיבי. בעוד נשים ממוצא אפרו-אמריקאי כלל לא שולבו בענפי ספורט, העיסוק של גברים ממוצא זה בענפי ספורט מסוימים, כגון האיגרוף, נתפסה כמאיימת על עליונות הגבר הלבן. כמובן שהתפיסות המגדריות והגזעיות נעוצות בהקשר היסטורי-חברתי. היום גופו של הגבר האפרו-אמריקאי נתפס כחזק יותר בהשוואה לגבר הלבן, שעליונותו היא בשכל. לכן מעודדים בנים ממוצא אפרו-אמריקאי לעסוק בספורט, בעוד גברים לבנים מוסללים להשכלה גבוהה.

חוקרים זיהו את שיעורי החינוך הגופני כאתרים המייצרים גבריות, מגדר וגזע. מגדר ויחסי כוח גזעיים עוברים מיסוד בבית הספר דרך פרקטיקות של חינוך גופני. על-ידי עידוד של התלמידים והתלמידות להשתלב בתחומי ספורט מסוימים, בנים לומדים להפוך גברים לבנים או שחורים, ובנות לומדות להפוך לנשים לבנות או שחורות. יתרה מכך, ספורט ושיעורי חינוך גופני הם גם אתרים המייצרים אכיפה ושעתוק של הגבריות ההגמונית. ענפי ספורט מסוימים מחנכים להתנהגות אגרסיבית, פוגענית, מיזוגנית והומופובית גם מחוץ למגרש הספורט.

אם כן, גבריות, בדומה לנשיות, הוא ממוגזעת או מעוצבת על-ידי גורמי גזע. גם לגברים אפרו-אמריקאים יש סוכנות, המאפשרת להם להתנגד לשיח הגבריות ההגמונית. הכותבים נותנים כדוגמא תכונה שכינה "Playing Cool" שמאפיינת גברים אפרו-אמריקאים במגרש הספורט ומחוצה לו. בנוסף, מציינים הכותבים, על אף התדמית של גברים שחורים כחסונים וחזקים, סקרי בריאות בארה"ב מדווחים על אחוזים גבוהים של השמנת יתר וחוסר פעילות גופנית.

השלכות של מחקר פמיניסטי-פוסט-סטרוקטורליסטי בחינוך גופני

מחקרים מהשנים האחרונות מעידים על מגמה של ירידה בפעילות הגופנית של תושבים בארה"ב, וכך גם עליה בסיכוי לחלות במחלות לב, השמנת יתר, וזאת בעיקר בקרב נשים, מיעוטים, ואנשים ממעמד סוציו-אקונומי נמוך. חינוך גופני, אם כן, הוא אתר משמעותי לעידוד השתתפותם של צעירים בפעילויות ספורטיביות. בחלק מן המקרים, בתי הספר מספקים את ההזדמנות היחידה להשתלב בפעילות מסוג זה. על כן, חשוב מאוד שהחינוך הגופני יאפשר הזדמנות שווה לאוכלוסיות שונות להגביר את פעילותן הגופנית, וכיום התחום איננו יעיל מספיק. תכנית הלימודים בחינוך גופני מייצרת שיח אודות גוף, מגדר וגזע, וכיום היא איננה מאפשרת גמישות במודלים המגדריים והגזעיים עבור בנים ובנות במערכת החינוך. כיצד ניתן לשנות את תכנית הלימודים כך שהיא תעצים בנות ובנים מקבוצות

אתניות או מעמדות חברתיים שונים, ותביא אותם להבעה עצמית חופשית, וכן תבהיר להם את חשיבות החינוך הגופני בחיי היומיום?

המאמר מקדם את הנושא הזה בשתי פנים, תאורטית ומעשית. מבחינה תאורטית, המאמר הציע כי אימוץ הגישה הפמיניסטית פוסט-סטרוקטורליסטית יכול להיות מועיל, כיוון שהיא מטילה ספק בפרקטיקות גזעיות ומגדריות בתחום החינוך הגופני ובתהליכי סוציאליזציה המכוננים קבוצה אליטיסטית הגמונית. הגישה גם מכירה בסוכנות האינדיבידואלית של יחידים להיאבק במבני הכוח החברתיים, ומתוך כך היא יכולה לסייע לפתח אסטרטגיות פעולה במסגרת שיעורי חינוך גופני. ברמה המעשית, המאמר קורא לייצר שינוי בתכנית הלימודים בתחום החינוך הגופני במטרה לאתגר את השיח הדומיננטי, ולייצר מסגרות גמישות יותר במערכת החינוך. מסגרות אלה יצטרכו לקחת בחשבון לא רק את ההבדלים בין בני לבנות ואת הרגישות המגדרית, אלא גם את המפגש בין מגדר לקטגוריות של גזע ומעמד חברתי. סוגיות גזעיות חוות השתקה במסגרת השיח של חינוך גופני, ולכן יש לקדם את המודעות לנושא, בקרב מורים ותלמידים כאחד. יתר על כן, ניתן לשלב במסגרת החינוך הגופני פדגוגיה רגישה תרבותית.

לסיכום, יש לתת את הדעת לשאלות של גזע, מגדר, מעמד חברתי וגיבוש זהות דרך חינוך גופני על-מנת לשפר את תכניות הלימודים ולהיענות לבעיה הבריאותית בחברה האמריקאית. שדה החינוך הגופני צריך להיפתח ולאמץ דיאלוג בין-תרבותי, היסטורי, שכולל צורות מחייה שונות, כצעד ראשון בדרך ליצירת שינוי פדגוגי וחינוכי המכיל מגוון רחב של האוכלוסייה.